

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK

čtvrtletník pro regionální dějiny severního Plzeňska

číslo 4 / 2010 / ročník XX

STÁLÁ EXPOZICE

- Historie Mariánské Týnice a mariánský kult:
- Nejnovější archeologické nálezy
- Santiniho stavba barokního objektu
- Osudy po zrušení kláštera a obnova a rekonstrukce
- Mariánské poutní místo, sochy, obrazy
- Historický vývoj severního Plzeňska:
- pravěké dějiny - archeologické nálezy
- Národopisná expozice
- lidové zvyky, včelařství, kaple s lidovým umění, interiér venkovského domu - komora a jizba, stodola a zemědělské nářadí
- Slévárna litiny a výrobky plaské železářny z 19. století. Venkovská kovárna.
- Život ve městě - obchod a řemeslnické dílny, domácnost, dobová hospoda (nově od října 2010)
- Kostel Zvěstování Panny Marie:
- rekonstruovaná památka vrcholného baroka, obnovená kopule a interiér s freskovou výzdobou
- Patnáct let obnovy Mariánské Týnice (součást vstupní expozice)

(část expozice z důvodu rekonstrukce uzavřena)

VÝSTAVY

PETR BRANDL - restaurované obrazy - Zavraždění sv. Václava, Smrt sv. Isidora, Stětí sv. Barbory (kostel Zvěstování P. Marie - časově neomezeno)

DALŠÍ KULTURNÍ AKCE, BOHOSLUŽBY

4. 12. 2010 od 14 hodin
Mikulášský jarmark v muzeu - zvyky a tradice

11. prosinec 2010 v 17 hodin
QUO VADIS BASS
a sestry Stupkovy /zpěv/
- pořádá Nadace MT

16. 12. 2010 v 16 hodin
Adventní pobožnost

28. prosinec 2010 v 17 hodin
Česká mše vánoční J. J. Ryby -
v podání souboru Václav

**Kruh přátel hudby při ZUŠ
Kralovice (55. sezóna 2010–2011)**

15. prosinec 2010 v 19,30
Folklorní soubor ÚSMĚV
(umělecký vedoucí Zdeněk Bláha)

ADRESA

Muzeum a galerie severního
Plzeňska, Mariánská Týnice čp. 1
331 41 pošta Kralovice
Telefon a fax: 373 396 410
373 397 393
E-mail: info@marianskatynice.cz
www.marianskatynice.cz

Vážení čtenáři

Letos přijel svatý Martin na bílém koni 23. listopadu. Ale jak tomu bývá, bílý poprašek vystřídaly zase deštivé časy a potmělé dny. Snažili jsme se Vám ten čas zpestřit například Mikulášským jarmarkem, který přinesl ukázkou drátkovaných šperků, výrobků z pediku, perníků, ale i dalších drobností, které bývají v předvánoční čas leckde vidět. Mohli jste se podívat i na výstavku vánočního cukroví a perníčků, které předcházela vyhlášená soutěž pro nejširší veřejnost nebo zavítat na koncerty, obnovené po roční přestávce v refektáři muzea. V severním křídle proboštsví začala třetí část rekonstrukce expozice z rozvojového programu ROP Jihozápad. Způsobem provedení naváže na stávající prohlídkový okruh a všichni věříme, že si u návštěvníků také získá sympatie. Připravujeme také výstavní akce nové sezóny, plánujeme ediční záměry. Vlastivědný sborník bude vycházet i nadále jako čtvrtletník. Předplatitelům VS zasíláme v příloze složenku. Při úhradě bankovním převodem uvádějte prosím vždy Váš variabilní symbol, napsaný na složenke, jinak se platba složitě dohledává.

K závěru roku patří zpravidla bilancování, co se podařilo a co se nepovedlo. V dalším textu tohoto čísla sborníku se dozvíte čeho jsme letos v muzeu dosáhli. Vám čtenářům i návštěvníkům našeho muzea přejeme do nového roku ať máte těch pozitiv co nejvíce, stejně jako hodně zdraví a dostatek optimismu.

Těšíme se na Vás v Mariánské Týnici i na stránkách Vlastivědného sborníku. Díky za Vaši přízeň.

Vaše redakce

**Muzeum a galerie
severního Plzeňska
Mariánská Týnice
přeje
všem svým
příznivcům
spokojený nový rok
2011**

Upozornění na otevírací hodiny v knihovně

Našim čtenářům připomínáme, že v Muzeu a galerii severního Plzeňska v Mariánské Týnici je pro nejširší veřejnost přístupná knihovna s fondem 10.000 kusů knih, z nichž většína je určena k zapůjčení domů, zbytek k prezenčnímu studiu v muzeu. Třetina svazků je regionálního cha-

rakteru. Knihovna je otevřena v pondělí a středu od 8 do 15 hodin. Pokud chcete mít jistotu, můžete se předem telefonicky objednat na číslech 373 396 410 nebo 373 397 991.

K dispozici je také veřejně přístupný internet.

Události fotografickým objektivem

Podzimní oživlá prohlídka v muzeu ukazovala svatební zvyky. 23. října 2010.

Mikulášský jarmak, na který zavítalo 400 návštěvníků, se konal v probošství Mariánské Týnice 4. prosince 2010. K vidění byla výstava vánočního cukroví, Mikuláš s andělem i čerty. Koupit se daly ozdoby i drobné dárečky.

Dva záběry, ukazují část z nově přístupné expozice - ševcovskou dílnu a hospodu. Najdete zde ovšem i krámky, starou kuchyni či hasičskou zbrojnici.

Titul publikace.

„Knihu s názvem „Pět zapomenutých“ a podtitulem „Osobnosti plzeňského veřejného života přelomu 19. a 20. století“ vydal v loňském roce v Plzni vlastním nákladem tamní historik PhDr. Karel Řeháček. Ačkoli by se navenek zdálo, že přibližně stovce stranová publikace je určena především plzeňskému čtenářskému publiku, není tomu tak úplně. V knize je představena čtveřice politiků spojených s národnědemokratickou, respektive mladočeskou stranou: politici Josef Čipera (1850–1911), PhDr. František Lukavský (1874–1937), Bernard Guldener ml. (1868–1939), JUDr. Eduard Šimek (1879–1936) a plzeňský magistrátní úředník JUDr. František Kříž (1880–1968), přičemž veřejná činnost Čipery, Lukavského i Šimka nebyla zaměřena toliko do

rámcem Plzně, nýbrž měla mnohem širší dosah. Byla totiž provázána s aktivitami v tzv. Národní jednotě pošumavské a Ústřední matici školské, českých menšinových organizacích, které v převážně německojazyčných nebo smíšených oblastech českých zemí podporovaly nejrůznější vlastenecké aktivity a také vznik a fungování českojazyčných škol. Značnému respektu a oblibě se na severním Plzeňsku těšil v době první Čs. republiky zvláště dr. František Lukavský (dlouholetý pedagog, publicista a v letech 1929–1935 dokonce místopředseda sněmovny Národního shromáždění), o jehož návštěvách i nejrůznějších aktivitách v tomto regionu vždy pečlivě informoval své čte-

Poslanec dr. František Lukavský.

náře Škrekrův list "Kralovický obzor". Uvedené osobnosti, ať už byl rámec jejich působení zacílen přímo do Plzně či jejího širšího okolí, zároveň náležely do okruhu čelních politiků národnědemokratické strany, prvorepublikového nástupce strany mladočeské, kterou až do roku 1934 vedl český státník a historicky první čs. premiér JUDr. Karel Kramář.

Národní demokraté patřili do pravého spektra českých politických stran, neobstáli však v konkurenci se stranou republikánskou (neboli agrární) a jejich vliv na čs. politické poměry byl za prvé republiky, v kontrastu s předválečným obdobím, poměrně marginální. Svou roli sehrávaly též osobní animozity mezi prvními čs. prezidenty Masarykem a Benešem na jedné straně a expremiérem Kramářem a dalšími národnědemokratickými politiky na straně druhé (i když podobnou zkušenost nelze stoprocentně zobecnit, neboť členy Kramářovy strany byli rovněž někteří bývalí členové zaniklé strany realistické, jejíž vůdčí

předválečnou osobnost představoval právě T. G. Masaryk).

Knížka "Pět zapomenutých" si podle slov autora klade za cíl taktéž oživení připomínky národních demokratů v Plzni a na Plzeňsku, což se mu jistě zdařilo, byť na příkladu konkrétních a významných postav této strany. Zda se v budoucnu najde historik, jenž by se pustil do podrobného knižního vypsání regionálních dějin této i jiných stran, které vzdor všem chybám a nedostatkům pomáhaly v českých zemích po desítky let budovat demokratické a politicky pluralitní prostředí a v jejichž řadách působila řada dalších významných a podnes neprávem zapomenutých osobností, prozatím zůstává otevřenou otázkou.

Knihka „Pět zapomenutých“ vyšla v realistickém nákladu 300 kusů, je doplněna fotodokumentací a vzorným přehledem užitých pramenů a literatury. Případní zájemci o její koupi si ji mohou pořídit ve vybraných plzeňských knihkupectvích, kde je stále v prodeji.

Radovan Lovčič

Nová sgrafita na kralovickém kostele

V letošním roce proběhla první etapa obnovy pláště kostela sv. Petra a Pavla v Kralovicích. Renovace sgrafit severního průčelí věže kostela byla financována převážně z prostředků Ministerstva kultury (Program záchrany architektonického dědictví). První památkově ohleduplný zásah s opravou omítek provedla plzeňská firma Müller a Kapsa v roce 1894, další obnova se podařila v roce 1947, díky architektovi Hanušovi Zápalovi. Letošní restaurátorské práce probíhá-

ly pod dozorem restaurátora Jaroslava Stejskala, který zvolil technologii, připravil šablony, stanovil použitý materiál, tedy písky, pojiva i barevnost. Realizace byla svěřena firmě Král. Pokud římskokatolická fara v Kralovicích získá další podporu od

státu, budou práce pokračovat i v následujících letech. Muzeum a galerie Mariánská Týnice podpořilo obnovu sgrafit zapůjčením lešení, což přispělo k uspoření celkových nákladů. /ib

Ohlédnutí za rokem 2010

Každý závěr roku přináší sebou bilančování a hodnocení vykonané práce, a není tomu jinak ani v muzeu v Mariánské Týnici. Byl to rok bohatý zajímavými aktivitami, publikacemi a výstavami.

Na začátku sezony se návštěvníci seznámili s tvorbou výtvarníka Oldřicha Kulhánka, grafika a autora návrhů českých bankovek, jehož výstava se konala již tradičně ve spolupráci se sdružením Hollar. Vzpomínkovou výstavou keramika Otto Eckerta, připravenou ve spolupráci s dědici a rodinou, bylo oslaveno sté výročí narození tohoto kralovického rodáka, který patřil k výrazným umělcům a pedagogům 2. poloviny 20. století. Zkrátka nepřišli ani regionální umělci, kteří se představili výstavou „Salon

Výstava Antonína Wiehla v plaském konventu.

2010", věnovanou současné tvorbě regionu, již se účastnilo 41 amatérských i profesionálních výtvarníků, pro něž je setkání jednou za pět let významnou možností konfrontace dosažených výsledků i vzájemné komunikace. Vedle těchto výtvarných výstav vzbudila pozornost národopisná tematika, již představila výstava věnovaná veselým okamžikům lidského života - křtinám a svatbám. Připomněla zvyky a obřady, které doprovázely na severním Plzeňsku tento významný krok v 19. a ve 20. století a mnohé z nich přetrvávají dodnes. Publikace k tomuto tématu bude vydána příští rok a doplní tak řadu ročního zvykoslovného cyklu o další regionální dokumentaci.

Stará kuchyně v expozici muzea.

Pohled do části nové expozice muzea - staré hospody.

Výstavy byly připraveny i mimo muzeum, a to především pro Plasy, kde u příležitosti výročí Antonína Wiehla (1846–1910), plaského rodáka, byla v prostorách konventu představena jeho tvorba architektonická, činnost památkářská i organizační. Pokračování výstavy se odehrává v Praze na stavební fakultě ČVUT. Wiehlovi byla věnována též konference uspořádaná v Plasích a v Praze. Druhá výstava muzea byla připravena v rámci projektu „Vergessenes Erbe“ pro Centrum Bavaria Bohemia v Schönsee. V říjnu 2010 představila zapomenuté německé výtvarné umělce ze západních Čech.

Sezona roku 2010 byla intenzivní i v přípravě nové expozice, v níž se veřejnost může seznámit s částí věnovanou životu na venkově a životu v malém městě. Ještě náš čeká

třetí etapa projektu, jež muzeum získalo v rámci evropského programu na podporu cestovního ruchu. Nová expozice muzea bude kompletně otevřena veřejnosti již příští rok. V roce 2011 si také připomeneme 300. výročí položení základního kamene k barokní výstavbě Mariánské Týnice. Proboštství tak dostane dárek, který rozhodně zvýší atraktivitu muzea.

Bohatá byla i ediční činnost, která letos vycházela vstříc především společenské poptávce po historických informacích při různých kulturních výročních regionu. V květnu 2010 muzeum vydalo pro město Kralovice útlu publikaci „Hrdinové a oběti“, která byla věnována osudům kralovických obyvatel za II. světové války. Připomněla tak 65. výročí od jejího ukončení vzpomínkou na oběti holo-

kaustu, totálního nasazení a perzekuce. Druhá publikace, podpořená odborem kultury a památkové péče Plzeňského kraje, doprovázela projekt restaurování cyklu obrazů Petra Bradla z Manětína. „Poklady kostela sv. Barbory v Manětíně“, vydané ve spolupráci s nakladatelstvím M. Holečkové v Berouně, přiblížily osudy nejen Brandlova díla, ale též pozoruhodného a tajemného kostela a jeho mobiliáře. Třetí publikace byla „požehnána“ plzeňským biskupem Mons. Radkovským. Byla věnována kostelu sv. Petra a Pavla v Kralovicích. Představena byla u příležitosti otevření nové kralovické knihovny a stala se tak prvním jejím přírůstkem. V knihovně samotné najdete také prezentaci archeologických výzkumů ve městě Kralovicích, které provádělo archeologické oddělení muzea. V knize „Kostel sv. Petra a Pavla“, již vydalo muzeum ve spolupráci se sdružením Gryspek a Nadačním fondem Mariánská Týnice, se čtenář seznámí nejen s historií, stavbou a mobiliářem kostela, ale i s osudy rodu Gryspeků. Také další publikace byla věnována sakrální památce - kapli Jména Panny Marie v Mladoticích a jejímu třístému výročí. Představila unikátní barokní kapli i umělce, kteří jí dali vzniknout - architekta Jana Blažeje Santiniho, stavitele Kondela z Bílova a malíře Jakuba Pinka. K již zmíněnému Wiehlovu výročí byla připravena nejen výstava, ale též publikace, věnovaná dílu architekta Antonína Wiehla, která tuto všestrannou osobnost představila v první monografii jí vůbec věnované. Muzeum pokračovalo v edici „Paměť krajiny“, v níž byl vydán svazek Dol-

nobělsko V, který se koncem roku 2010 dočkal druhého, doplněného vydání. Připravena je též publikace Paměť krajiny VI, věnovaná zatím opomíjenému, romantickému regionu Úterska a Bezděrovka. Také tato publikace je výsledkem dlouhodobého, tentokrát i značně namáhavého terénního a náročného archivního

*Sádrový model dítěte
sochařky Marie Uchytlové.*

průzkumu německých pramenů. V roce 2010 muzeum uspořádalo řadu přednášek z oblasti národopisu (svatební zvyky, velikonoce, vánoce), z archeologie Kralovicka (pro střední školy a studenty Západočeské univerzity v Plzni) a také o památkách Kralovicka pro studenty z Bamberka a z Brna, kteří zde trávili letní odborné, památkové semináře. Ostatně muzeum studentům poskytovalo celou řadu odborných konzultací stejně tak jako obcím, kronikářům a dalším badatelům.

Koncem roku bylo muzeum vtaženo do řešení doplnění pomníku dětským obětem války v Lidicích, z něhož byla v listopadu zcizena jedna socha dítěte. Památník v Lidicích se obrátil na naše muzeum, kde je umístěn model sousoší lidických dětí s žádostí o zápujčku k novému odlití. Dílo dědicové do muzea věnovali s podmínkou, že souhlasí se zapůjčením do Lidic v případě, že by k takové situaci, již však nikdo nepředpokládal, došlo. K defini-

tivnímu rozhodnutí k odlití nové sochy, na niž se již rozběhla sbírka v Lidicích, by mělo dojít během prvního čtvrtletí.

Aktivity muzea jsou tradičně velmi bohaté a jeho sehraný kolektiv dokáže i ve složitých finančních podmínkách zachovat vysokou úroveň výstav, publikací a odborné činnosti, které z muzea v Mariánské Týnici činí jednu z nejvýkonnějších kulturních institucí Plzeňského kraje.

Milí čtenáři, věříme, že i regionální tradice jsou pro vás oporou a jistotou v překotné době, plné proměn, v níž zamyšlení nad vlastní minulostí je okamžikem zastavení ve shonu dní, laskavým pohlažením i inspirací k činnosti další.

Vážení čtenáři, přejeme vám, abyste do roku 2011 vykročili šťastně a aby vaše kroky doprovázela radost z lidského společenství, spjatého pouty lásky ke kraji, který si stále uchovává svůj čistý půvab a bohatství památek.

Irena Bukačová

Kroniky a kronikáři

Každá obec by měla vést kroniku, do které by se zaznamenávaly zprávy

Setkání kronikářů v Nekmří, 21. října 2010.

o důležitých a pamětihodných událostech v obci pro informaci i poučení budoucím generacím. Tolik zákon ze dne 14. března 2006 o kronikách obcí.

Jaká je skutečnost na bývalém okrese Plzeň - sever? Kroniky jsou psány v 91 obcích, včetně nestřediskových. Nejsou ovšem vedeny v obci Bezdvčrov, Blažim, Bohy, Čerňovice, Kbelany, Kočín, Krašovice, Křelovice, Lóza, Myslinka, Ostrov u Bezdržic, Pastuchovice, Pňovany, Úlice, Úněšov, Všehrda a Zahradka. V šesti obcích

Setkání kronikářů ve Zbůchu 25. října 2010 .

došlo k výměně kronikářů. Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici připravuje pro kronikáře pravidelně jedenkrát za dva roky celookresní aktiv a v mezidobí malé střediskové aktivity. V letošním roce to bylo v Nekmíři a Zbůchu, kam byli pozváni i kronikáři z mikroregionu Radbuza. V prvním čtvrtletí příštího roku připravuje muzeum aktivity v Kaceřově, Přehýšově a ve Zruči. Na požádání obecních i městských úřadů je poskytována i individuální metodická pomoc začínajícím kronikářům. V mnoha obcích převažuje ručně psaná kronika, začínají se objevovat

i zápisy v elektronické podobě na počítači. K zápisům do kroniky shromažďuje kronikář postupně množství různých dokladů (fotografie, pohlednice, plakáty, pozvánky, mapy, výstřižky z novin a různé další dokumenty ze života v obci), které jsou vedeny samostatně a tvoří přílohy ke kronice. Práce kronikáře je velice zásluhou činností, nejen pro samotnou obec, ale i pro muzea, archivy i jednotlivé badatele, pro které je cenným zdrojem informací. Za to patří všem kronikářům poděkování.

Jana Dienstpierová

Šlechta na poddanských gruntech Markvartů z Hrádku počátkem 17. století

Představa šlechty ve většinovém povědomí je především spojena s životem na zámcích, hradech či tvrzích. Již méně je známo, jaké na nižší

šlechtu měla následky, kupříkladu vysoká natalita, kdy nejstarší byl povinen podělit se o majetek s mnoha sourozenci, z nichž mnozí následně

nedosáhli ani na podíl ve formě samostatného statku se svým sídlem. Podíl na dědictví potom představovala určitá částka. Podle její výše se snažil dotyčný zařídit si následující bytí. K jejímu zvětšení nepomohl často ani nevysoký příjem kupříkladu vrchnostenského úředníka. Tak se stávalo, že dotyčný rytíř neměl finance nejen na svůj statek s tvrzí či zámkem, nýbrž ani na dům ve městě. Pak už zbývalo si pořídit nemovitost ještě nižšího stupně, tedy selský statek. Na něm bylo i za rytířského držení mnoho závazků, často takového rázu, že je nemohl ze své stavovské podstaty vykonávat šlechtic sám. To se týká především roboty. Bylo nutné pro tento případ pořídit si dostatek čeledě a nějaké podruhy. Přestože takovýto model šlechtického života na selských statcích je málo diskutovanou záležitostí, onen jev byl běžnější než se na první pohled zdá. To se týká především doby před porážkou stavovského povstání v roce 1620, ale i po nějakou dobu poté. I tento drobný článek se snaží být malým příspěvkem k tématu šlechty na poddanských usedlostech.

Počátkem 17. století se nacházela na severním Plzeňsku skupina statků v majetku rytířského rodu Markvartů z Hrádku. Jednalo se především o zboží Bělá, Nekmír a Všeruby. Na tom posledně jmenovaném můžeme ve dvou vesnicích najít šlechtu, která očividně vlastní poddanské nesvobodné nemovitosti. První takovou vesnicí jsou Kunějovice¹. Literatura dosud samozřejmě zná zdejší tvrz a pak zámek, který náležel majitelům panství. Neví ale o šlechtickém sedě-

ní na selském gruntě. O tom hovoří označení „a v Kunějovicích“ Viléma Kekuleho ze Stradonic z roku 1609². Tento šlechtic (či jeho otec) byl před svým příchodem na západ Čech úředníkem v jihočeských Mirovicích³. Právě v roce 1609, kdy se připomíná v Kunějovicích, si koupil dům v nedalekých Všerubech. Nadále o souvislosti Kekuleho s Kunějovicemi žádné prameny nehovoří. Rytíř Kekule zemřel nespíše mezi lety 1617 až 1620 jen jako majitel všerubských nemovitostí⁴.

Druhou takovou vsí tohoto panství je Kokořov, kde v dané době existoval panský dvůr. Patrně i zde byl i některý poddanský grunt, jehož držitelem byl Vilém Plik z Plikenštejna. Nazývá se „a v Kokořově“ v roce 1611 v tržební knize městečka Všeruby⁵. O tomto šlechtici jsou jen velice skoupé informace. Rozhodně ale nepřišel z takové vzdálenosti jako Kekule. Roku 1611 opustil službu tepelskému klášteru, v níž byl snad od roku 1608. Klášter mu za prokázané služby určil doživotní penzi, zdůvodněnou tím, že si nebyl schopen opatřit takový majetek, který by zajistil jeho rodinu. Tyto peníze mu nejspíše pomohly uchytit se v Kokořově⁶.

Bližší informace o způsobu nabytí kokořovského majetku Plikem nemáme. Ani další osudy Viléma Plika neznáme. Také okolnosti kunějovických poddanských nemovitostí jsou stejně neznámé v důsledku nedochování gruntovních knih či obdobných zápisů vrchnostenské provenience pro dané dominium té doby. Přesto z těchto drobných zmínek můžeme potvrdit alespoň to, že počátkem

17. století bylo zakupování majetku šlechtou na poddanských gruntech Markvartů z Hrádku jevem neojedinělým a bezpochyby vrchností povolovaným. Toto poznání přispívá k vytvoření zajímavého pohledu na popisovanou dobu.

vaným. Toto poznání přispívá k vytvoření zajímavého pohledu na popisovanou dobu.

Václav Chmelíř

Poznámky:

- ¹⁾ Fridrich, Jan: Z minulosti velkostatku Nekmíře. Minulostí západočeského kraje VII. Plzeň 1970, s. 227-228.
- ²⁾ Státní okresní archiv Plzeň-sever se sídlem v Plasích - Archiv města Všeruby, tržová kniha 1608-1687, fol. 7v.
- ³⁾ Sedláček, August: Kekule ze Stradonic. Ottův slovník naučný XIV. Praha XIV. Praha 1899, s. 142.
- ⁴⁾ Státní okresní archiv Plzeň-sever se sídlem v Plasích - Archiv města Všeruby, tržová kniha 1608-1687, fol. 8v.
- ⁵⁾ Tamtéž, fol. 13
- ⁶⁾ Waska, Karel: Vrchnostenští hejtmani a poddanské městečko Úterý v 16. a 17. století. In: Poddanská města v systému patrimoniální správy. Sborník příspěvků z konference v Ústí nad Orlicí 12. - 13. září 1995. Ústí nad Orlicí 1996, s. 85, s. 91 pozn. 17.

Zaniklý chemický průmysl na Chřičsku IV

dokončení z minulého čísla

Prachárna na Mži (Beroune)

Druhá prachárna na Chřičsku se objevuje v matričních zápisech roku 1701, kdy se v blíže neurčené prachárně narodil Francovi (var. František) Šubrtovi (var. Schubert) a jeho manželce Anně potomek. Za kmotra byl Vít Kalina. Totéž se opakovalo v roce 1702, za kmotra byla prachařka Anna Malinová, a také v roce 1703.¹ Další dítě uvedených rodičů - prachařů - se narodilo roku 1705 v Lejskovic prachárně a téhož roku zemřel v prachárně Franc Šubrt. Byl to pravděpodobně stejnojmenný otec prachaře, neboť ten stále s manželkou Annou plodil v Lejskovic prachárně další potomky, jako v letech 1707 a 1708.²

Při dalších křtech potomků France Šubrta a Anny se dozvídáme k lokalizaci této prachárny další údaje. Tak roku 1710 byl křest „z prachárny u Lejskovic mlýna ležící“, roku 1715 „z prachárny u Dolan“ a roku 1715 „z prachárny pod Hlincemi“.³ Od roku 1717 se s prachařem Šubrtem a jeho manželkou Annou setkáváme v prachárně na Javornici (viz výše). Z prachárny na Javornici sem zase naopak přešel a vyráběl střelný prach Jiří Víšek, který už roku 1713 jako prachař od Lejskovic mlýna platil vrchnosti 20 zlatých.⁴ Prachař od řeky či na řece Jiří Víšek měl s manželkou Kateřinou potomky v prachárně od řeky pod Hlincemi v roce 1717

*Chemické závody na Chříčsku
v 19. století a prachárny v 18. století.*

a z prachárny od řeky roku 1720.⁵ Uvedení rodiče - prachaři - měli posledního potomka v prachárně pod Hlincemi roku 1723.⁶ Je tu určitý rozpor, který neumíme vysvětlit - roku 1713 platil Šubrt z prachárny na Javornici a Víšek z prachárny na Mži, ale Šubrtovi se narodil potomek v prachárně na Mži ještě v roce 1715. Potom se matrika 10 let o prachárně či prachařích u řeky pod Hlincemi či u Lejskovic mlýna nezmiňuje. Až v roce 1733 sežení Josef Šubrt, prachař od Lejskovic mlýna, s Annou a téhož roku byla na svatbě dcery mlynáře z Lejskovic mlýna Eva Šubrtová „z prachárny od mlýna Lejskovic“.⁷ Byli to patrně potomci prachaře Františka /France Šubrta, tak jako mládenec Václav Šubrt z prachárny od řeky, připomenutý roku 1738. Roku 1745 při křtu nemanželského dítěte Evy Šubrtové z prachárny od

řeky je matka označena jako „osoba již počtvrté dopuštěná“.⁸ Prachař Josef Šubrt z prachárny pod Hlinci, popřípadě z prachárny od řeky, měl s manželkou Annou potomky v letech 1734, 1736, 1742 (dvojčata), 1744, 1746, 1748, 1752 a 1755.⁹ V prachárně od řeky či pod Hlinci se však také umíralo; v roce 1737 zde zemřel ve svých 62 letech prachař Franc Šubrt, v letech 1744 a 1752 děti Josefa Šubrta a Anny a v letech 1749 a 1750 děti podruha Václava Hofmana.¹⁰ I u této prachárny tedy byla chalupa podruha.

Konec výroby prachu u Lejskova mlýna naznačují následující záznamy. V roce 1761 v Cukrově mlýně zemřel prachař od Lejskova mlýna Josef Šubrt - byl rozmačkán mlýnským soukolím a pohřben u sv. Vavřínce v Kožlanech. Roku 1768 byl za svědka jeho syn Matěj, a ze zápisu není jasné zda se označení prachař týká Matěje nebo jeho otce Josefa, ale Matěj spíše už prach nevyráběl. Roku 1772 zemřel v chalupě u Lejskovského mlýna Michal Poseda, podruh a žebrák, manžel Marie rozené Šubrtové. Toho roku ovdověla také Veronika Šubrtová, provdaná za rybáka.¹¹

V popisu chříčského panství z roku 1713 se praví, že panský Lejskovský mlýn má tři složení se stoupou a mlynáře Adama Tichého; při mlýně je prachárna o 4 stoupách - prachař Jiřík "Míšek" (tj. Víšek) platí vrchnosti 20 zlatých.¹² Na I. vojenském mapování (1764–1768) je Lejskovic mlýn na levém břehu Mže (Berounky) pod Hlinci tvořen šesti objekty. Za brodem, na pravém břehu řeky, není

zakresleno žádné stavení.¹³ Stabilní katastr zachycuje roku 1841 Lejskův mlýn jen se dvěma objekty a na protějším břehu ve výběžku katastru Třímány objekt rybárny. V podstatě totéž znázorňuje II. vojenské mapování.¹⁴ III. vojenské mapování (1877–1880) zaznamenalo u rybárny další objekty a vše je označeno jménem Prachárna.¹⁵ Podle V. Kočky stál panský prachovní mlýn, po němž se zde říká „Prachárna“, na pravém břehu řeky.¹⁶ Na dnešní mapě je název Prachárna připojen ke zde stojícímu objektu Třímány čp. 2 a pomístní jméno Prachárna nese návrší nad ním.¹⁷ Lze vyslovit domněnku, že se Kočka mylil a prachárna, využívající mlýnské stoupy, stála i s obydlím prachaře a podruha u mlýna na levém břehu řeky a její objekty ještě zaznamenalo I. vojenské mapování. Pomístní jméno „Prachárna“ na pravém břehu by v tom případě vzniklo posunem při tvorbě mapy.

Sádra

V kyzových břidlicích se vyskytuje mimo pyritů (síranů železa) také sádrovec CaSO_4 . Sádra, tj. síran vápenatý (tzv. „gyps“), se vyráběla ve vitriolových hutích pražením vápna a kyzu.¹⁸ Topografie z roku 1845 uvádí, že v té době baron Hildprant, majitel panství Slabce, provozoval na chříčském panství „Kunstgyps-Fabrik“¹⁹, tedy továrnu na umělou sádru. Několik „gypsáren“ měl baron Hildprant i na svém panství.²⁰ Tato se měla nalézat poblíž hájovny u Marka²¹, ale je možné, že byla mezi Studenou a Hlincí; zdejší závod pak náležel dalšímu majiteli panství Slabce, hraběti Nosti-

covi. Pamětník zde hovoří o sklepu bývalé varny a gypsovny a hromádách barevných hlinek, což by mohl být odpad právě z této činnosti.²²

U Marka je v roce 1841 zaznamenán „vyhotovitel sádry, gypsmacher“ Václav Kraus²³ a v letech 1849 a 1851 František Hurt, nádeník v sádrovně. Posledně jmenovaného roku je nádeníkem u Marka také Anton Brouk.²⁴ V Čertovci měl roku 1848 sádrovnu a olejnu Václav Vlach.²⁵ V letech 1849 a 1851 zde byl „hotovitelem sádry“ Jarolím Heller, manžel jedné z Vlachových dcer.²⁶ V roce 1851 je zachycen z Chříče čp. 44 (tj. závod u sv. Trojice) křest potomka Antonína Krause, „hotovitele sádry“ z Modřejovic; tatáž osoba je však v roce 1853 označena jako horník z vitrolínovny u Chříče čp. 44.²⁷ Zdá se tedy, že sádrovny byly součástí všech čtyř chemických závodů.

Vápno

K výrobě sádry, jak již bylo řečeno, bylo zapotřebí vápno. V popisu kralovického okresu z roku 1886 stojí, že u Dolan je pec vápenná, v níž se dosud pracuje.²⁸ Také ještě v roce 1894 se praví, že vápenná pec v Dolanech je ve vlastní správě velkostatků Chříč.²⁹ Ve svahu pod řadou dolanských domků je na mapě III. vojenského mapování (1877–1880) zakreslena kruhová pec a při ní obdélný objekt. Mapa stabilního katastru z roku 1841 ani II. vojenské mapování (1845–1846) ještě vápenku nezaznamenávají.³⁰

Situaci popisuje místní pamětník: Pod strmou strání, na níž stojí osada Dolany, najdeme jakoby malý val, odděle-

ný od stráně menší průrvou. Tato rokle je vlastně vchod do bývalého vápenného lomu, který je za dobu skoro 100 let zasutý. Na valu stávala vápenná pec. Zde se dobýval vápeneček a páliło vápno pro potřebu chříčského panství a na prodej. Část se ho ve vitriolové huti zpracovávala na „gyps“. Ještě kolem roku 1930 zde bylo vidět zbytky zdíva vápenné pece, ale majitel dvora Ptíč je nechal rozbourat a cihly použil na stavby ve dvoře.³¹

Asfalt

Nejméně toho víme o výrobě asfaltu. Topografie z roku 1845 uvádí, že v té době baron Hildprandt, majitel velkostatku Slabce, provozoval na chříčském panství „Kunstgyps-Fabrik und Theerbrennerei“,³² tedy továrnu na sádru a výrobu „théru“ (tj. dehtu, asfaltu). Výroba byla tedy pravděpodobně mezi Studenou a Hlincemi. Asfalt, přírodní nerost, je sklípkovitě vtroušen v horninách a v nepatrné míře se vyskytoval i v Čechách na třech nalezištích ležících však mimo západní Čechy. Byl užíván jako výborná izolace. Někdy se po rozehřátí míchal se smolou nebo starou kolomazí, aby byl řidší.³³

Nelze vyloučit, že výraz „Theerbrennerei“ (dehtárna) mohl označovat také kolomaznou pec, v níž se suchou destilací dřeva získával dehet (k impregnaci při kožedělné výrobě) a připravovala se kolomaz (směs dehtu a loje) k mazání ložisek.³⁴ Dehtářská pec sloužila k získávání i dalších složek, jako jsou terpentýn, kalafuna, bednářská a ševcovská smůla.³⁵

Antimon

Z antimonitu, antimonové rudy (šedý, kovově lesklý kosočtverečný nerost), se vyrábí stříbrolesklý křehký kov antimon pražením a následnou redukcí uhlím. Tento kov se používá k výrobě slitin měkkých kovů, ve kterých zvyšuje tvrdost, v polovodičové technice, k výrobě liteřiny, užívané v typografii. Jeho sloučenina sulfid antimoničný se užívá k vulkanizaci kaučuku, sulfid antimonitý k výrobě zápalek.³⁶

Na počátku 20. století se uvádělo, že u vesnice Chříč se prý dobýval v letech padesátých (tj. po polovině 19. století) antimonový leštěnec z rudného lože, nalezeného v tamních břidlicích, avšak zdá se, že výskyt rudy nebyl trvalý, a hornický podnik záhy zanikl.³⁷ O antimonitu se hovoří také v popisu kralovického okresu z roku 1886 - nedaleko Chříče se v břidlici nachází antimonit, který se zde doloval, od čehož je nyní upuštěno.³⁸ Dobývání antimonové rudy však bylo opět obnoveno. Pamětník F. Holý říká, že žíla antimonu byla objevena přímo v korytě Chříčského potoka. Byl proto odveden stranou a z vydolaného materiálu asi o metr zvýšeno okolí, aby otevřená šachta nebyla zaplavována vodou. Dále tvrdí, že k poslednímu otevření antimonového dolu pod Chříčí došlo v I. světové válce. Těžil se krásný, lesklý a velmi těžký antimon. Zaměstnanci, lidé z okolí, se tam „ulejvali“, aby nemuseli na frontu a na zvýšení těžby neměli zájem. Štajgr prý říkával, že antimonu je tam dost, ale je lepší, když tam zůstane, než aby se dostal Němcům do rukou. U šachty stál parní kotel,

kerý stále z podzemí odčerpával vodu. Hloubka šachty byla asi 10 m, v 9 m jde pod vrch „Hanzlák“ na východ 15 m dlouhá štola a z ní vpravo menší, jdoucí po žíle.³⁹ Ve výčtu nalezišť antimonové rudy je sice uváděna i lokalita Chříč, avšak dále je tvrzeno, že po 1. světové válce byly antimonové rudy dobývány jen v Milešově, Bohutíně, Boněnově a Hynčicích.⁴⁰

V dopisu z roku 1920, zaslaném Blažejem Jabornickým Státnímu báňskému ředitelství v Příbrami, se mluví o nálezu antimonitu (ruda, žíla) u Chříče.⁴¹ V dalším záznamu internetové České geologické služby stojí: 1942 výskyt antimonu u Chříče - analýzy chemické, antimonit, podzemní těžba, stratigrafie, žíla.⁴² V údolí pod Chříčí zvaném „Hadrovka“ připomíná jiný pamětník v 50. letech 20. století doly zatopené vodou a dodává, že „za světové války dobýval se v nich zase antimon“.⁴³

Podle pamětníka F. Holého poslední soukromý majitel hutí Erik Najmr, žijící v Praze, občas najal několik lidí a nechal je sestoupit do šachet, aby prý neztratil kutací právo, přičemž jako kluk s ostatními hochy asistovali. Voda byla tehdy čerpána elektrickým čerpadlem - elektrická přípojka byla vzdálena asi 250 m.⁴⁴ Holý mluví o hutích; v tom případě by se antimonit v údolí Chříčského potoka také zpracovával na kov antimon. Není to však spolehlivě prokázáno.

Závěr

Kdysi čilý hornický a hutnický ruch v okolí Chříče, doložený od druhé poloviny 16. století, za třicetileté války

a po ní skomíral, ale od roku 1679 zase nabyl na intenzitě. Vyrábí se ve dvou závodech kamenec a vitriol. Na samém počátku 18. století zde tyto práce ustaly snad v souvislosti s nedostatkem dřeva. Na konci 17. století se na Chříčsku objevují prachárny zužitkovávající snad síru vyráběnou z kyzových břidlic, ukončující výrobu před a po polovině 18. století; později o nich nenacházíme zmínky.⁴⁵ Nové oživení chemických závodů, vyrábějících kamenec a oleum (kyselinu sírovou) nastává okolo třetiny 19. století snad v souvislosti s užitím černého uhlí z okolí Břas. Vyrábí se sádra, pálí se vápno. K útlumu hutí dochází v souvislosti se zrušením roboty, vyrábí se sádra a snad dehet. Dále se doluje břidlice a vozí se ke zpracování jinam. Vše končí v souvislosti s povodní v roce 1872. Od poloviny 19. století se s přestávkami dobývá antimon, ještě za I. světové války a snad i po ní.

Mladší výrobní i obytné objekty jsou zachyceny na historických mapách a o zbytcích některých z nich mluví pamětník F. Holý, který připomíná v okolí Chříče několik míst, kde se říká "u Berku" nebo „v Huti“, vyznačujících se protáhlými haldami vydolaného materiálu černé břidlice nebo i červené, žluté a fialové hlíny, které jsou většinou pusté, bez porostu. Stav „berků“ je nevábný. Šachty a štoly jsou zasuté a zaplavené vodou, okolí zarostlé trním a jen černé haldy břidlice hlásají zašlou slávu zdejšího hutního průmyslu.⁴⁶ Dnes již haldy zarostly stromy (především břízami), ale stále je zde pro vysokou kyselost půdy porost odlišný

od okolí. Bylo by velmi záslužné provést v jednotlivých chemických („minerálních“) závodech na Chříčsku nedestruktivní povrchový průzkum, lokalizovat jednotlivé šachty a štoly, haldy a výrobní i obytné objekty, všimnout si výskytu střepového materiálu z technické keramiky, žáruvzdorných cihel, vše přesně zaměřit do plánů výrobních areálů a podle zjištěných situací vyslovit určitější závěry, které přispějí k dosavadnímu poznání. První vlašťovkou v tomto směru na severním Plzeňsku byla práce J. Cha-

loupky o minerálním závodě na Kočínském potoce jižně od Kralovic.⁴⁷

Poděkování

Autor děkuje pracovníkům Muzea a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, především paní ředitelce PhDr. Ireně Bukačové a vedoucímu historického oddělení Mgr. Jiřímu Fákovi za vstřícnost a pomoc při vyhledávání informací.

Petr Rožmberský

Poznámky:

²⁷⁾ Citace v pozn. 7, s. 183, 196, 209.

²⁸⁾ Citace v pozn. 13, s. 36, 433, 48, 64.

²⁹⁾ Citace v pozn. 13, s. 92, 122, 161.

³⁰⁾ Citace v pozn. 14, s. 352.

³¹⁾ Citace v pozn. 13, s. 202, 276.

³²⁾ Citace v pozn. 18, s. K2.

³³⁾ Citace v pozn. 18, s. O36, O37.

³⁴⁾ Citace v pozn. 18, s. O45, rejstřík nemanželských dětí.

³⁵⁾ Citace v pozn. 18, s. K172, K183, K209, K221, K239, K251, K269, K295.

³⁶⁾ Citace v pozn. 18, nestránkovaná matrika zemřelých, duben 1737, březen 1744, červenec 1752, listopad 1749, únor 1750.

³⁷⁾ SOA, SM, fara Kožlany, kniha 5, s. O25, Z11, Z55.

³⁸⁾ Citace v pozn. 14, s. 352.

³⁹⁾ <http://oldmaps.geolab.cz/>. Mapový list 121.

⁴⁰⁾ <http://archivnimapy.cuzk.cz>. Císařský otisk katastrální mapy obcí Hlince a Třimany; <http://oldmaps.geolab.cz/>. Mapový list W -9 - III.

⁴¹⁾ <http://oldmaps.geolab.cz/>, 1 : 25 000, mapový list 4051 - 2.

⁴²⁾ Citace v pozn. 14, s. 351.

⁴³⁾ http://mapy.kr-plzensky.cz/arcims/turistika_cs/viewer.htm.

⁴⁴⁾ Holý, F.: Obrázky z Křicka. Nedatovaný strojopis uložený v Muzeu a galerii severního Plzeňska v Mariánské Týnici (první polovina 20. století), s. 14; první cit. v pozn. 1, s. 204, 205; druhá cit. v pozn. 1, s. 64.

⁴⁵⁾ Sommer, J. G.: Das Königreich Böhmen XIII. Prag 1845, s. 21 - 23.

⁴⁶⁾ Druhá cit. v pozn. 1, s. 64.

⁴⁷⁾ Patera, J.: Slabecká kyzovna. In: Vlastivědný sborník Rakovnicka s Křivoklátskem a Kralovicka s Manětínem I.

Rakovník - Kralovice 1931, č. 6, s. 86 - 89.

- ⁴⁸⁾ První cit. v pozn. 44, s. 15.
- ⁴⁹⁾ SOA, SM, fara Chříč, kniha 7, s. 379.
- ⁵⁰⁾ Citace v pozn. 49, s. 379, 392, 394.
- ⁵¹⁾ Rožmberský, P.: Zaniklý chemický průmysl na Chříčsku II, Vlastivědný sborník - čtvrtletník pro regionální dějiny severního Plzeňska XX/2010, č. 2, s. 17.
- ⁵²⁾ SOA, SM, fara Chříč, kniha 10, s. 26, 31.
- ⁵³⁾ Citace v pozn. 52, s. 32, 38.
- ⁵⁴⁾ Dyk, J.: Popis politického okresu kralovického. Kralovice 1886, s. 62.
- ⁵⁵⁾ Titl, J.: Schematismus velkostatků v Království českém. Žižkov 1894, s. 1073.
- ⁵⁶⁾ <http://oldmaps.geolab.cz/>. 1 : 25 000, mapový list 4051-2; <http://archivni-mapy.cuzk.cz>. Císařský otisk katastrální mapy Hlince; <http://oldmaps.geolab.cz/>. Mapový list W - 9 - III.
- ⁵⁷⁾ První cit. v pozn. 44.
- ⁵⁸⁾ Sommer, J. G.: Das Königreich Böhmen XIII. Prag 1845, s. 21 - 23.
- ⁵⁹⁾ Ottův slovník naučný II/1889, s. 836; citace v pozn. 2, s. 495 - 496.
- ⁶⁰⁾ Petráň, J. a kol.: Dějiny hmotné kultury I/2. Praha 1985, s. 783.
- ⁶¹⁾ Anderle, J. - Čihák, J. - Ebel, M. - Nováček, K.: Kolomazná pec v Plzni-Bolevci, Průzkumy památek II/1998, s. 142.
- ⁶²⁾ <http://www.cojeco.cz/index.php> 25. 1. 2010.
- ⁶³⁾ <http://www.hornictvi.info/cteni/montan/jinekovy.htm> 25. 1. 2010 - Hrabák, J.: Hornictví a hutnictví v Království českém. Jeho vznik a vývoj až po nynější stav. Praha 1902.
- ⁶⁴⁾ Citace v pozn. 54, s. 22, 62.
- ⁶⁵⁾ První cit. v pozn. 44, s. 15 - 16.
- ⁶⁶⁾ <http://www.hornictvi.info/cteni/1845/01.htm> 25. 1. 2010 - Schenk, J.: České rudné hornictví v letech 1918 - 1945. Příloha časopisu Rudy 1986/87.
- ⁶⁷⁾ <http://www.geofond.cz/wasgi/> - sign. GF P002398, 25. 1. 2010.
- ⁶⁸⁾ <http://www.geofond.cz/wasgi/> - sign. GF P002536, 25. 1. 2010.
- ⁶⁹⁾ Zetek, F.: Chříč a okolí. Strojopis z r. 1952 uložený v knihovně Muzea a galerie severního Plzeňska, s. 47; Zetek, F.: Chříč a okolí. Rukopis z r. 1957 uložený v Národopisném muzeu ZČM, inv. č. 62 490, s. 114.
- ⁷⁰⁾ První cit. v pozn. 44, s. 15 - 16.
- ⁷¹⁾ Objekty starých hutí nezaznamenává I. vojenské mapování (1764 - 1768, <http://oldmaps.geolab.cz/>, mapový list Čechy 121) ani o něco mladší topografie, která se nezmiňuje ani o prachárnách (Schaller, J.: Topographie des Königreichs Böhmen I. Prag 1785).
- ⁷²⁾ První cit. v pozn. 44, s. 14, 16.
- ⁷³⁾ Chaloupka, J.: Zaniklý minerální podnik pod obcí Kočín na severním Plzeňsku. In: Archeologia technica 19. Brno 2008.

Přežití a zachování života je jedním z nejsilnějších pudů každého jedince, který mu příroda dala. I počátky lékařství jsou proto staré jako lidstvo samo. Lékařství bylo zpočátku dlouho ovlivňováno různými vlivy prvních kulturních národů (Babyloňanů, Asyřanů, Egyptanů a dalších), které teprve řecký lékař Hippokratés (460–370 př. n. l.) vymaňuje z náboženského vlivu a lékařství se stává s jeho poznatky a spisy vědeckou disciplinou a autoritou pro celý antický středověk. Hippokratés klade zvláštní důraz na osobnost lékaře, který se zavazuje přísá-

MUDr. Josef Jirousek v roce 1910.

hou, že bude podle svého nejlepšího svědomí dbát o zdraví a blaho nemocného a nikdy se nepropůjčí k ničemu zlému. Z té doby pochází také Hippokratova přísaha lékařů a symbol lékařství, Aesculap - hůl ovinutá hadem. Přesto u nás ještě několik století přežívají hlavně na venkově různí ranhojiči a lékařství a učení Hippokratovo si do Evropy ještě dlouho hledá cestu. Do městečka Kožlan přichází jako první lékař - vojenský lékař Dr. Josef Jirousek, narozený 1834 v Hořovicích, jako syn tamějšího učitele. Později se Dr. Jirousek v Kožlanech také žení. Za manželku si bere Marii Koptovou, sestru kožlanského učitele Antonína Kopty. V roce 1874 se jim narodil syn Plutarch Leo Antonín František Sarafinský, hudebně nadaný a v Kožlanech později všem známý jako kapelník a učitel hudby a rakouský kapitán, auditor vojenského válečného soudu. Dr. Jirousek v té době patří spolu s farářem Thomasem a purkmistrem Vondráškem mezi přední pokrokové činitele ve městě, kteří zřizují v Kožlanech poštu, zakládají spolek Beseda a pomáhají všemožně kulturnímu a národnímu uvědomění. Dr. Jirousek byl v Kožlanech nejen dobrým lékařem, ale i osvětovým pracovníkem, který dovedl v případě potřeby opravit na poště i telegraf (pomáhal tady vyřizovat agendu v německém jazyce). V roce 1917 v Kožlanech zemřel ve věku 83 let.

Už v roce 1907 nastoupil do Kožlan

nový lékař Dr. Tayerle, který bydlí v dolejší konci v zemědělské usedlosti pana Františka Vožeha čp. 161 a ordinuje u Pelnářů v čp. 150. Pobírá jako městský lékař od města služné ve výši 800 korun rakouských (400 zlatých) ročně a 5 m³ palivového dřeva. Za zvěrolékařský dohled a ohledání masa pak 160 korun ročně. Po vypuknutí první světové války v roce 1914 je však Dr. Tayerle mobilizován a městského lékaře v Kožlanech zastupuje po dobu války kralovický lékař Dr. Emanuel Engelhalter, známý svým jadrným vyjadřováním a všemi staršími nazývaný Eman. Po první světové válce nastupuje pak v Kožlanech mladý ženatý lékař Dr. Adolf Štverák, který po splnění vojenské povinnosti v roce 1921 bydlí na dolejší konci v patrovém domě u Pelnářů čp. 150 (později u Daňků)

v místech bývalé Občanské záložny, kde má rovněž ordinaci a provádí lékařskou praxi včetně prací zubolékařských. Jako městský lékař pobírá od města služné ve výši 10 000 Kč ročně a deputát palivového dřeva, které je mu zvýšeno ještě o 2 m³ celkem tedy na 7 m³ paliva. Současně však je ještě jmenován nemocenským lékařem Okresní nemocenské pojišťovny v Kralovicích, která má v té době již 14 lékařů (kdy na jednoho lékaře připadá v průměru již 350 pojištěnců), neboť v té době byl již přijat Čs. Zákon o Léčebním fondu, kde vláda stanovuje minimální a maximální hranici příspěvku do tohoto fondu a to od 8 do 25 Kč měsíčně pro chudé, státní a veřejné zaměstnance. Dr. Štverák jako první v Kožlanech zakládá v roce 1921 Čs. Červený kříž, který za pomoci a předsednictví sta-

Dům u Pelnářů čp. 150 (současný stav) kde ordinovali první kožlanští lékaři.

rosty Rabštejnka a své manželky Hany, členky Čs. červeného kříže, zřizují isolační nemocniční místnost v obecním domě čp. 203 se dvěma lůžky a ošetřovatelkou pro chudé a sociálně slabé občany. Později v roce 1923 se isolační nemocnice v čp. 203 v Myšíně ruší a péčí paní Štverákové ji nově zřizují v domě u Pelnářů, kde je rovněž byt pro ošetřovatelku. Ve prospěch Čs. Červeného kříže organizuje Dr. Štverák s manželkou přednášky kulturní a společenské večery, ale i divadla (Noc na Karlštejně a jiné) v sále u Majerů čp. 118 a v hostinci "U Českého lva" čp. 260. Ale pořádá také veřejné odborné přednášky o pohlavních chorobách v Lidovém domě v Kralovicích (1924), kde ženám, posluchačkám je vyhrazena galerie a mužům sál. V roce 1924 zastupuje Dr. Štverák lékaře v Čisté a žádá o přeložení zdravotního obvodu z Čisté do Kožlan. Věnuje veškerý volný čas péči o zdraví místního a okolního obyvatelstva a pilně objíždí a navštěvuje svoje pacienty. Roku 1926 dostává v Kožlanech v nově postaveném obecním domě čp. 38 (na poště) v prvním poschodí moderní byt o čtyřech místnostech a ordinací. Je mu povoleno rovněž zahradit si nad obecním domem stráž nad potokem jako zahradu. Avšak po těžké operaci v nemocnici v Plzni v témže roce 27. prosince 1926 Dr. Štverák ve věku 33 let umírá. Poslední rozloučení s ním je pak v novém krematoriu v Plzni. Zde se s ním kožlanští loučí. Byl to hodný, obětavý a vynikající lékař, který si svým přístupem získal důvěru všech lidí. V roce 1927 po tra-

gicky zesnulém Dr. Štverákovi vypisuje město Kožlany konkurs na nového městského lékaře. Nově přichozímu nabízí jednorázový příspěvek 6.000,- Kč, byt na poště o čtyřech místnostech s ordinací, 7 m³ palivového dřeva a příspěvek za ohledání masa. A tak po Dr. Štverákovi přichází začátkem roku 1927 do Kožlan MUDr. J. Tauber. Avšak již 8. dubna 1927 oznamuje převzetí lékařské praxe další lékař v Kožlanech MUDr. Karel Vrtička, bývalý lékař sanatoria pro choroby plicní na Pleši a I. sekundář okresní nemocnice v Humpolci. Má k dispozici vlastní auto a oznamuje ordinací hodiny od 9 do 11 a odpoledne od 14 do 16 hodin. Zanedlouho však opět odchází a nastupuje na zástup z Rybnice MUDr. Hynek. Po něm pak MUDr. Dvořák, který však záhy opět odchází. A tak město, za starosty Klíra, vypisuje opět konkurs, na který přichází roku 1928 mladý, ženatý lékař MUDr. Karel Syrový, praktický a školní lékař, bývalý lékař dětské nemocnice a zemské porodnice v Brně a bývalý hospitant zubního oddělení divizní vojenské nemocnice. Dne 9. března 1928 zahajuje v Kožlanech lékařskou praxi v obecním domě na poště čp. 38 s ordinacími hodinami od 9 do 12 a odpoledne od 13 do 14 hodin. Mladý, hezký lékař se svoji manželkou Věrou a dcerou Danicou (Danou), se zapojují v Kožlanech do kulturního a společenského života. Vstupují do Tělovýchovné jednoty Sokol a aktivně se podílejí na všech kulturních akcích i výstavbě nové sokolovny. Dr. Syrový se zaručuje svým majetkem jako ostatní členové Sokola za úvěr na

výstavbě sokolovny. Vstupuje do dramatického odboru ochotnického divadla, kde se jako herec a režisér ujímá vedení. Manželka Věra se stala přední herečkou ženských rolí. Spolu také v Kožlanech vybírají repertoár a nacvičují a sehrávají i na výjezdech nespočet divadelních her, například: Lucernu, Klášter šedých sester, Madlenku z kavárny, Gazdinu robu, Paličovu dceru, Lešetinského kováře, Malého lorda, Brandýšské dragouny a mnoho dalších her. Mladý lékař se stává idolem všech mladých žen a některými je označován familierně jako „náš Kája“. Ve volném čase se Dr. Syrový věnuje také myslivosti a město mu pronajímá honitbu za 4.520,- Kč ročně. Mají služku Anču a důstojně reprezentují lékařský stav. V roce 1934 žádá Dr. Syrový město o pozemek ve středu města za sokolovnou na výstavbu své vily v místech mezi Burešojc a Juklojc mostem, kde v tehdejší době byla ještě nezavezená rokle kožlanského potoka. Pozemek na stavbu je mu prodán za pouhých 5,- Kč/ m², ale s podmínkou, že na své náklady zatrubní v tomto úseku potok betonovými rourami o průměru 100 cm. a vybuduje tím část hlavního sběrače kožlanské kanalizace pod svoji parcelou. V roce 1936 pak tuto vilu se zahradou a s bazénem dostavuje.

Do přízemních místností, vedle garáže, se stěhuje jeho topič a údržbář (náš bývalý školník Vinca Novejch, za mlada nedostižný pytlák, o kterém kolovaly neuvěřitelné zkazky, a který v případě potřeby trhal „odborně“ lidem zuby, jehož zákroky pamatujeme ještě ze školy). V roce 1938 si

Dr. Syrový kupuje auto, nový model tmavozelené Tatry s křídélkem, s kterým objíždí návštěvy u pacientů na vesnicích. Dr. Syrový je oblíbeným doktorem zvláště u starších zámožnějších žen z větších gruntů, které jak říkali lidé, léčil úsměvem. Dr. Syrový měl u lidí důvěru a rádi ho vídali v různých mileneckých rolích kožlanského ochotnického divadla a neradi se s ním v roce 1941 loučili, kdy z Kožlan odchází na Křivoklát, kde nastupuje a přebírá po svém otci lékařskou praxi. Dr. Syrový byl nejen dobrým lékařem, ale pro Kožlany i velkým kulturním a společenským přínosem.

Po svém odchodu doporučuje Dr. Syrový do Kožlan mladého, svobodného lékaře ještě s čerstvým diplomem MUDr. Věkoslava Pánka, pocházejícího z chudého kraje z Podkrkonoší. Muže aristokratické postavy a jemného vyjadřování. Pánek se stěhuje do Kožlan do vily Dr. Syrového a přebírá jeho zdravotní obvod. K vykonávání lékařské praxe mu do začátku kožlanský obchodník František Hanzlíček ochotně zapůjčuje a později odprodává svoje auto (za války měli povoleno jezdit autem pouze lékaři). Při návštěvách ve svém obvodu se Dr. Pánek seznamuje s dcerou majitele chříčského statku pana Pokorného, kterou si pak bere za manželku. Dr. Pánek si v krátké době získává svým vystupováním důvěru lidí a jeho neobvyklé jméno Věkoslav po něm dostává syn pana Rabštejnka, majitele výroby ARA, jemuž pomáhal na svět a byl mu kmotrem. Dr. Pánek však navštěvoval ochotně i lidi chudé a sociálně slabé, které mu nemohli zaplatit. Důsledně

Vila MUDr. Syrového, nynější zdravotní středisko v Kožlanech.

plnil lékařský slib a přísahu Hippokratovu. Lékařskou praxi v Kožlanech vykonával v nelehké době druhé světové války až do konce roku 1946, kdy odchází do nemocnice v Rokycanech.

Po odchodu Dr. Pánka, v roce 1946, zůstává krátkou dobu zdravotní obvod v Kožlanech neobsazen. Ale ne nadlouho, neboť přichází po v šech válečných a rasových persekucí lékař MUDr. Weis izraelské národnosti a vyznání. Stěhuje se s rodinou tradičně do vily Dr. Syrového, přebírá zdravotní obvod a zahajuje lékařskou praxi. Svoji vážností a odborností získává zakrátko v Kožlanech důvěru pacientů, ale pro příliš krátký pobyt již nemůže navázat těsnější kontakt s tamním společenským a kulturním

děním a koncem roku 1947 zdravotní obvod v Kožlanech opouští.

Ale již začátkem roku, v březnu 1948, přichází do Kožlan ze Žatce mladý lékař MUDr. Josef Šíma s rodinou. Stěhuje se opět do vily a přebírá zdravotní obvod. Zapojuje se s celou rodinou do společenského života v Kožlanech a vstupují s manželkou Vlastou do ochotnického divadla, kde se později Dr. Šíma stává režisérem. Divadelní hry nacvičuje společně s nejbližšími spolupracovníky a režiséry Jaroslavem Lajpertem, Miloslavem Blechou, Mirkem Strakou, Gustavem Baborem, Josefem Šmídou a Adolfem Perkem, kdysi vynikajícím komediálním hercem plzeňského divadla, který se stává přítelem a majordomem Šimovi rodiny. Nacvi-

čují a hrají divadelní hry: Paličovu dceru, Vojnarku, Divotvorný klobouk, Na letním bytě, Sluha dvou pánů, Pražského Flamendra, Prodanou lásku, Chudáka manžela, Šrámkovu hru Léto a mnoho dalších. Ale také různé kabarety a silvestrovské scénky s břitkým humorem na místní společnost. Později je Dr. Šíma jmenován ředitelem Okresního ústavu národního zdraví na okrese Plasy, ale stále si ponechává svůj kožlanský obvod. Po novém územním uspořádání a zrušení okresu Plasy Dr. Šíma v roce 1962 odchází z Kožlan na nové působiště do Nového Strašecí.

Po odchodu Dr. Josefa Šímy zastupují kožlanský obvod opět okolní lékaři, avšak již začátkem roku 1963 nastupuje do Kožlan na zdravotní obvod MUDr. Miloslav Tkač, který přichází z Liberce. Vila, sloužící po léta jako byt a ordinace pro zdravotní obvod, je manželkou Dr. Syrového nabídnuta k prodeji a zakoupena Ústavem národního zdraví, kde jsou zařízeny ordinace pro praktického obvodního lékaře, dětského lékaře, gynekologa a zubního lékaře. Přichází MUDr. Tkač dostává od města byt a později si staví na Výfuku vlastní dům. Je poslancem Národního výboru, fandí kožlanskému klubu kopané a dělá mu sportovního lékaře. V Kožlanech ordinuje až do roku 1977 a poté ještě nějaký čas pracuje jako nemocenský revizní lékař. Dr. Tkač je po odchodu do důchodu posledním bydlícím lékařem v Kožlanech.

Pro příliš krátkou vzdálenost od bývalého okresního města Kralovic, ztrácí Kožlany pomalu charakter města. Po roce 1950 je zrušena četnická stani-

ce, v roce 1997 je i železniční stanice změněna na zastávku s jednou kolejí a zároveň zrušena veškerá nákladní, vlaková doprava. V roce 2001 po stotřiceti letech existence poštovního úřadu v Kožlanech je místní pošta degradována pouze na podací službu. A tak Kožlany přesto, že vybudovaly v posledních desetiletích čističku, vodovod, dokončily plynofikaci a novou průjezdovou silnici a chodníky, přestávají být svým významem přitažlivé k trvalému pobytu pro lékaře.

Po dlouhých letech první z kožlanských rodáků získává medicínské vzdělání na Karlově Univerzitě v Praze roku 1951 MUDr. Jiří Vondrášek (bývalý primář ženského oddělení a porodnice v Aši) a koncem padesátých let MUDr. František Vožeh, pedagogický pracovník lékařské fakulty v Plzni. V roce 1962 pak MUDr. Hana Čepeláková CSc., rozená Bubnová, docentka interního oddělení v Plzni. V roce 1963 MUDr. Marie Votrubová, revizní lékařka v Plzni a v roce 1976 MUDr. Eliška Motlíková rozená Hromádková, praktická lékařka v Klatovech. A na fakultě Veterinárního lékařství v Brně roku 1961 promuje autor tohoto textu, veterinární lékař MVDr. Bohumil Vondrášek. Nikdo z jmenovaných se však v Kožlanech natrvalo již neusadil.

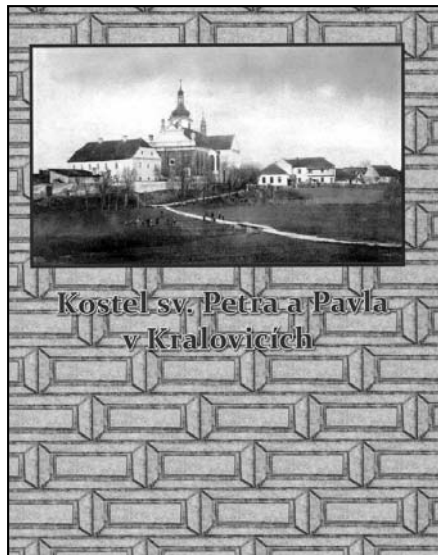
Bohumil Vondrášek

Obsah

Vážení čtenáři	2
Upozornění na otevírací hodiny v knihovně	2
Události fotografickým objektivem	3
Anotace nové publikace	4
<i>/Radovan Lovčí</i>	
Nová sgrafita na kralovickém kostele	5
<i>/ib</i>	
Ohlédnutí za rokem 2010	6
<i>/Irena Bukačová</i>	
Kroniky a kronikáři	9
<i>/Jana Dienstpierová</i>	
Šlechta na poddanských gruntech Markvartů z Hrádku počátkem 17. století	10
<i>/Václav Chmelíř</i>	
Zaniklý chemický průmysl na Chříčsku IV	12
<i>/Petr Rožmberský</i>	
První kožlanští lékaři	19
<i>/Bohumil Vondrášek</i>	

ilustrace na obálce: Ve sklárně Nová Sázava. Opukárna. Čerbobílý, kolorovaný diapozitiv. Sběrka M&G M.Týnice, inv. č. 19188.

Publikace k prodeji

KOSTEL SV. PETRA A PAVLA V KRALOVICÍCH

Text: Irena Bukačová

Vydalo Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici a Občanské sdružení Gryspek pro záchranu kostela sv. Petra a Pavla v Kralovicích ve spolupráci s Nadačním fondem Mariánská Týnice v roce 2010. Formát 145x209 mm
ISBN 978-80-87185-11-7
Cena Kč 150,-

KAPLE S HVĚZDOU KAPLE JMÉNA PANNY MARIE V MLADOTICÍCH

Text: Irena Bukačová

Foto: Dagmar Hamsíková,
Jindřich Kovařík, Václav Podestát
V roce 2010 vydal Nadační fond
Mariánské Týnice, Muzeum a galerie
severního Plzeňska v Mariánské

Týnici a obec Mladotice za podpory
Plzeňského kraje ke 300. výročí
vysvěcení kaple Jména Panny Marie
v Mladoticích.

Formát 145x209 mm
ISBN: 978-80-87185-12-4
Cena Kč 50,-

PAMĚŤ KRAJINY I - V

Již pětisvazkové dílo (nejnověji Dolnobobělsko a Hornobřízsko, 2009) je věnováno drobným památkám vybraných regionů severního Plzeňska. Je katalogem památek, které zanechaly generace předků žijící zde po staletí. Texty Irena Bukačová, Jiří Fák
Fotografie Jiří Fák, Václav Podestát, Hedvika Smejkalová
Cena za každý díl 250 Kč.
(Díl V v distribuci OÚ Horní Bělá, připravuje se 2. vydání s dodatky).

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK

- čtvrtletník pro regionální dějiny severního Plzeňska -

*Vydává M&G v Mariánské Týnici. Redaktor Václav Podestát.
Adresa redakce: Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici,
331 41 Kralovice, tel.: 373 396 410, e-mail: info@marianskatynice.cz, IČO: 368 563.*

Registrováno Ministerstvem kultury České republiky MK ČR E 12301.

*Cena jednoho výtisku pro předplatitele 10,- Kč, roční předplatné 40,- Kč a poštovné.
Vychází 4x ročně. ISSN 1801-0032.*